

УДК 341.161

DOI: 10.31733/17-03-2023-146-148

Андрій ІВАНИЦЬКИЙ

доцент кафедри міжнародного

та європейського права

Хмельницького університету управління

та права імені Леоніда Юзькова,

доктор філософії

РОЛЬ МАГАТЕ У ЗВІЛЬНЕННІ УКРАЇНСЬКИХ АЕС З-ПІД ВІЙСЬКОВОГО КОНТРОЛЮ РФ

Дотримання норм міжнародної безпеки в умовах воєнного стану в Україні та по всьому світу має стати ключовим об'єктом нормативно-правового регулювання з метою захисту та дотримання прав людини. Адже саме в таких умовах пріоритетність прав людини демонструє не лише рівень демократії у державі, а й є ознакою визнання громадян найвищою соціальною цінністю. Так, останнім часом ключовим є питання наявності серйозної загрози ядерного тероризму внаслідок захоплення військовими рф Чорнобильської та Запорізької АЕС. З огляду на це, у межах вказаного дослідження буде встановлена роль Міжнародного агентства з атомної енергії (далі – МАГАТЕ, Агентство) як міжнародної інституції для фактичного звільнення вказаних АЕС від рф.

Варто зазначити, що МАГАТЕ було створено у 1957 році та відповідно одним із своїх пріоритетних завдань Агентство визначає сприяння запобіганню негативних наслідків використання ядерної енергії у мирних цілях, гарантуючи підтримку здоров'я і благополуччя людей. Поміж іншого, МАГАТЕ здійснює свою діяльність на підставі договору з Організацією Об'єднаних Націй (далі – ООН), але не є спеціалізованим органом ООН [1, с. 7].

Водночас МАГАТЕ належить до загальної системи міжнародних організацій ООН. Агентство спрямовує свою діяльність на досягнення використання ядерної енергії лише з мирною метою та сприяння поширенню ядерних технологій. Перш за все, МАГАТЕ виступає як міжнародний інспекційний орган для перевірки, щоб держави – учасниці не змінювали цілі використання ядерних матеріалів, обладнання та технологій у країнах, які не мають ядерної зброї, з мирних на воєнні потреби [2, с. 52].

Так, згідно з ст. 1 Статуту МАГАТЕ основною метою створення МАГАТЕ є досягнення ефективного використання ядерної енергії, проте лише з метою підтримки миру та здоров'я населення всього світу. Поміж іншого, однією з цілей МАГАТЕ є гарантування, щоб використання ядерної енергії під наглядом Агентства не використовувалась з метою досягнення воєнних цілей [3].

Варто відмітити, що діяльність МАГАТЕ здійснюється у трьох ключових напрямках: 1) нагляд за розвитком ядерних технологій у країнах світу, щоб забезпечити мирне використання атомної енергії; 2) постачання інформації та розробка стандартів щодо безпечного використання ядерної енергії; 3) створення майданчику для наукової діяльності у галузі мирного використання ядерних технологій [4].

Також згідно з ст.28 Конвенції про ядерну безпеку від 17.06.1994 року МАГАТЕ є секретаріатом для нарад Договірних Сторін. Поміж іншого, на вказані наради кожна держава подає доповіді про заходи, вжиті нею з метою виконання обов'язків для забезпечення того, щоб всі організації, які займаються діяльністю, безпосередньо пов'язаною з ядерними установками, проводили політику, за якої пріоритет надається ядерній безпеці [5].

Так, як зазначає Ю. Світлична, МАГАТЕ є світовим центром з міжнародного співробітництва у сфері ядерної та радіаційної безпеки [6]. Також О. Сушик наголошує, що МАГАТЕ відіграє особливу роль у забезпеченні ефективності міжнародної системи ядерного захисту та відповідно розробляє норми безпеки використання ядерної енергії. Так, одним з основних документів МАГАТЕ є серія «Безпека МАГАТЕ», яка структурно включає «Стандарти безпеки» та «Звіти по безпеці», а «Стандарти безпеки», включають «Основи безпеки», «Вимоги безпеки» та «Інструкції безпеки» [7, с. 145].

Також відповідно до позиції О. Німко ефективне функціонування такої міжнародної інституції як МАГАТЕ має надзвичайно важливе значення для гарантування міжнародної безпеки та вирішення ряду проблем: створення без'ядерних зон, протидію використанню мирних ядерних об'єктів під час міжнародних збройних конфліктів, оперативне реагування на ядерні катастрофи тощо [8, с. 280].

В аспекті захисту права на ядерну безпеку найважливішою частиною Статуту МАГАТЕ є закріплені у ст. 12 гарантії МАГАТЕ у сфері ядерної безпеки. По-перше, Агентство має право розглядати ядерні реактори, засвідчувати їх, проте за умови, що вони не пов'язані з воєнними цілями. Агентство має право вимагати відповідності заходів держав-учасниць нормам охорони здоров'я і екологічної безпеки, вимагати подання звітів та доповідей, визначати способи, які мають бути застосовані, щоб використання ядерної енергії не сприяло її використанню у воєнних цілях і відповідало нормам охорони здоров'я.

К. Мануїлова зазначає, що за допомогою МАГАТЕ держави-учасниці Агентства стали стежити за тим, щоб створена в рамках МАГАТЕ система перевірок не давала можливості використовувати ядерну енергію у збройних конфліктах. Агентство було створено як незалежна міжурядова організація в системі ООН, а кожна держава-учасниця зобов'язана підписати з МАГАТЕ договір, який надає МАГАТЕ повноваження здійснювати контроль та обмежити можливість виникнення військового конфлікту із використанням ядерної зброї та забезпечити можливості для мирного використання ядерної енергії [9, с. 107].

Поміж іншого, однією з важливих гарантій МАГАТЕ є те, що Агентство має право відправляти на територію відповідної держави-учасниці інспекторів МАГАТЕ. Так, МАГАТЕ затверджує штат спеціальних інспекторів які перевіряють відповідність певних операцій з ядерною енергією нормам ядерної безпеки. Штат інспекторів несе відповідальність за одержання і перевірку вказаних вище звітів.

У подальшому, інспектори зобов'язані повідомити про всі випадки порушення правил ядерної безпеки Генерального Директора МАГАТЕ, який потім направляє доповідь Раді керуючих МАГАТЕ. У свою чергу, Рада керуючих МАГАТЕ повинна вимагати від держави, яка порушує норми ядерної безпеки негайного усунення будь-якого виявленого нею випадку недотримання правил. Рада керуючих МАГАТЕ повідомляє про вказані випадки недотримання правил всіх держав-учасників МАГАТЕ, а також Раду Безпеки ООН і Генеральну Асамблею ООН.

Так, Україна та рф є державами-членами МАГАТЕ, а, станом на сьогодні, в умовах війни в Україні існує загроза ядерного тероризму для всього світу, у зв'язку з чим захист права ядерної безпеки, зокрема на міжнародному рівні є необхідним.

Яскравим прикладом звернення до МАГАТЕ за захистом прав на ядерну безпеку є сьогоднішня ситуація в Україні. Як наслідок, МАГАТЕ ухвалило резолюцію «Наслідки безпеки, захищеності та гарантій щодо ситуації в Україні» від 03 березня 2022 р. У вказаному документі Рада керуючих МАГАТЕ засудила дії рф на території України, включно із захопленням військовими рф ядерних об'єктів України, які підвищують ризик ядерної аварії, що становить загрозу для міжнародної спільноти. Також вказаною резолюцією МАГАТЕ закликає рф негайно припинити всі дії з атомними об'єктами в Україні [10]. Проте вказане рішення МАГАТЕ не містить конкретних та визначених дій МАГАТЕ, санкцій щодо рф чи порядку виконання вказаного рішення.

Поміж іншого, у Постанові Верховної Ради України від 15 серпня 2022 р. № 2502–IX Верховна Рада України як представницький орган від імені Українського народу звернулася до МАГАТЕ та держав-членів з наступними вимогами: по-перше, визнати ядерним тероризмом дії рф на АЕС України, в тому числі їх масові обстріли, що загрожують міжнародній безпеці; по-друге, ввести санкції проти усіх установ атомної енергетики в рф; по-третє, призупинити дії привілеїв та імунітетів рф, в тому числі позбавити рф права голосу на засіданнях МАГАТЕ; по-четверте, забезпечити місії ООН та МАГАТЕ з метою перевірки АЕС України та виведенням військових рф з території АЕС, відновленням нормальної роботи Запорізької АЕС та передачею під контроль України [11].

У подальшому, МАГАТЕ ухвалило ще одну резолюцію «Наслідки безпеки, захищеності та гарантій щодо ситуації в Україні» від 15 вересня 2022 р., де встановлено те, що РФ не виконала вимоги Ради керуючих МАГАТЕ щодо термінового припинення будь-яких дій на атомних об'єктах України та вирішено сприяти забезпеченню ядерної безпеки, в тому числі шляхом відправлення місій МАГАТЕ на територію України і роботи інспекторів МАГАТЕ на ядерних об'єктах України. Поміж іншого, у вказаній резолюції МАГАТЕ заохочує держави-учасниці відповідати на прохання України про допомогу, зокрема

шляхом надання вказаної допомоги як через Агентство або безпосередньо [12].

Отже, як наслідок, рф не виконала вимоги МАГАТЕ, адже, станом на сьогодні, здійснює військовий контроль над Запорізькою АЕС, тому наявні усі підстави для застосування санкцій МАГАТЕ до рф, які визначені у Статуті. Так, якщо відповідна держава не вживає повністю корективних заходів протягом прийняттого періоду часу, Рада керуючих МАГАТЕ може застосувати наступні санкції. По-перше, Рада керуючих МАГАТЕ може винести розпорядження про скорочення або припинення допомоги, яка надається МАГАТЕ чи його членом, і вимагати повернення матеріалів, устаткування. По-друге, МАГАТЕ може припинити здійснення прав і привілеїв держави-учасниці, яка не дотримується стандартів ядерної безпеки. Окрім цього, дія привілеїв і прав члена Агентства, який постійно порушує Статут МАГАТЕ або будь-які угоди з МАГАТЕ, може за рекомендацією Ради керуючих МАГАТЕ бути припиненою Генеральною Конференцією МАГАТЕ за рішенням більшості у дві третини голосів членів, які присутні і беруть участь у голосуванні.

1. Василенко М. Ю. Діяльність міжнародних екологічних організацій. Глобальні ризики у формуванні міжнародної екологічної безпеки: тези доповідей (м. Миколаїв, 22 квітня 2020 р.). Миколаїв : МНАУ, 2020. С. 7-10.

2. Сівер А. В. Основні напрямки співпраці України з Міжнародним агентством з атомної енергії. Шляхи адаптації національної економіки до сучасних викликів глобалізації: матер. регіон. наук.-практ. студ. конф. Дніпро : ДНУ ім. Олеся Гончара, 2016. С. 52-53.

3. Статут Міжнародного агентства по атомній енергії від 26.10.1956 р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_164.

4. ООН: Міжнародне агентство з атомної енергії. URL: <https://izbirkom.org.ua/publications/mir-24/2022/oon-mizhnarodne-agentstvo-z-atomnoyi-energiyi/>

5. Конвенція про ядерну безпеку від 17.06.1994 р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_023.

6. Світлична В. Ю. Актуальні питання врахування факторів ризику під час оцінки енергетичної безпеки. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/154806533.pdf>.

7. Сушик О. В. Міжнародно-правове регулювання забезпечення радіаційної безпеки. Порівняльно-аналітичне право. 2014. № 1. С. 144-147.

8. Німко О. Б. Міжнародне співробітництво та адміністративно-правове регулювання атомної енергетики в Україні та світі. Часопис Київського університету права. 2016. № 2. С. 276-281.

9. Мануїлова К. В. Міжнародно-правовий режим нерозповсюдження ядерної зброї в сучасному ядерному праві. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2018. № 35 (2). С. 106-109.

10. The safety, security and safeguards implications of the situation in Ukraine: Resolution IAEA adopted on 3 March, 2022. URL: <https://www.iaea.org/sites/default/files/22/03/gov202217.pdf?fbclid=IwAR1JZBnUvN28oYQBhryazVQD4pFegq1GJHXh7kXYzYyZrQRkWXCP8osuck0>.

11. Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, інституцій Європейського Союзу, Організації з безпеки і співробітництва в Європі, Міжнародного агентства з атомної енергії та парламентів і урядів його держав-членів щодо засудження акту ядерного тероризму, який здійснює держава-агресор – Російська Федерація на Запорізькій атомній електростанції у місті Енергодар Запорізької області, Україна. Постанова Верховної Ради України від 15.08.2022 р. № 2502–ІХ. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2502-20>.

12. The safety, security and safeguards implications of the situation in Ukraine: Resolution IAEA adopted on 15 September, 2022. URL: https://www.iaea.org/sites/default/files/22/09/gov_2022-58.pdf.